

ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان

وحید ریاضی^۱، امیرحسین الهامی^۲

تاریخ دریافت: 1399/06/02

از صفحه 101 تا 132

بزهشنامه جغرافیای انتظامی

تاریخ پذیرش: 1399/09/15

سال هشتم، شماره سی و یکم، پاییز 1399

چکیده

مرزهای غرب آسیا به‌طور کلی و جمهوری اسلامی ایران به‌طور خاص با توجه به بافت قومی-مذهبی، تأثیر استعمار در طول تاریخ و رقابت بین قدرت‌ها در منطقه، همواره محل درگیری‌ها، کشمکش‌ها و مشکلات امنیتی بوده است و حیات سیاسی کشورها را با تهدید مواجه کرده است؛ به‌طوری‌که هیچ ناحیه جغرافیایی به‌تنهایی و در انزوا نمی‌تواند اهمیت و ارزشی داشته باشد و فقط با ترکیب با عوامل دیگر است که به یک منطقه جغرافیایی معنی و هویت معین می‌دهد. در این میان استان کردستان به‌عنوان یک سازه منطقه‌ای از عناصر اصلی ژئواستراتژیک همچون سرزمین (منطقه)، جمعیت، جامعه (قومیت، مذهب، نژاد و ...)، اقتصاد و سیاست برخوردار است. این منطقه جزء نواحی ژئواستراتژیک مرزی ایران در محیط پیرامونی خود با مخاطرات، چالش‌ها و تحولاتی عمده در محیط امنیتی روبه‌رو است. رویکرد آمیخته (پژوهش کمی-کیفی) با روش پیمایشی است. جامعه آماری با توجه به گستردگی آن و بر اساس جدول مورگان به‌صورت تصادفی خوشه‌ای با حجم نمونه (۳۸۴) نفر با استفاده از فرمول جامعه آماری نامحدود استفاده شده است. هدف پژوهش با ماهیت توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و میدانی، «تیین و تحلیل عوامل امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان از منظر ژئواستراتژیک» است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در عوامل اثرگذار امنیتی از منظر ژئواستراتژیک، موقعیت جدید کردها و بهبود وضعیت آن‌ها در منطقه اثرات زیادی بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان ایفا کرده و در اولویت نخست قرار گرفته است. در اولویت دوم پدیده تروریسم در منطقه و حساسیت انتشار آن در نواحی مرزی باعث نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده است. در اولویت سوم حضور نظامی قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای استان و در اولویت چهارم رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و در اولویت پنجم خلأ قدرت در کشورهای دارای جمعیت کُرد سبب نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: آمایش نواحی مرزی، کردستان، ژئواستراتژیک، مرز.

1- استادیار و پژوهشگر ارشد دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)، v.riazi@yahoo.com

2- دکتری جغرافیای سیاسی، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس، تهران، ایران.

بیشتر اقوام و مذاهب ایران در نواحی مرزی قرار گرفته و اکثر آنها در آن سوی مرز نیز دارای گستره جغرافیایی هستند؛ لاجرم نواحی مرزی تحت تأثیر نگاه امنیتی قرار گرفته و نسبت به مرکز از توسعه پایینی در تمامی ابعاد برخوردار است. پیرامون ایران که معمولاً محل زیست اقوام و مذاهب گوناگون است، از سطح توسعه مطلوبی برخوردار نیست و توسعه نیافتگی، نواحی مرزی را همواره برای چالش و کشمکش بیشتر، باردار می‌کند. از طرفی مرز یکی از پارامترهای حساس و راهبردی در حیات سیاسی، امنیتی، اقتصادی و توسعه فضایی یک کشور است و مانند ویتنام برای ثبات و پیشرفت کشور عمل می‌کند، همچنین مرزها با توجه به ماهیتی که دارند بر تقویت یا تضعیف امنیت ملی، منافع ملی و قدرت ملی مؤثر هستند.

با توجه به اهمیت مرز، آمایش نواحی مرزی در راستای توسعه و امنیت همواره یکی از دغدغه‌های مهم برای حاکمیت هر کشوری محسوب می‌شود. مرزهای کشور ایران با توجه به بافت قومی-مذهبی، موقعیت راهبردی و رقابت ژئوپلیتیکی بین قدرت‌ها در منطقه، همواره محل درگیری، کشمکش و مشکلات امنیتی بوده‌اند. ایران اسلامی نیز در منطقه بحرانی غرب آسیا دارای مرزهای طولانی با همسایگانی است که از واژه «ژئواستراتژی» و استفاده‌ای که از آن در برخی امور مرتبط با روابط قدرت می‌شود، بهره برده و بر اهمیت اشکال جغرافیایی تأکید می‌کنند. این اشکال جغرافیایی اهمیت خود را تا مدت‌های طولانی حفظ می‌کنند. دلیل این امر آن است که فلان سرزمین قومی (به‌طور مثال کردستان «منطقه مشترک میان سه کشور ایران، ترکیه و عراق») منافع خاصی را در نظر قدرت‌های رقیب جلوه می‌دهد که همین منافع و گاه یکی از آنها، ابزار مهمی برای تضمین کنترل ممتد و تملک آن سرزمین یا برای مقابله با نفوذ رقیب در آن مکان محسوب می‌شوند. در این میان منطقه کردستان با توجه به فصل مشترک سرزمینی با سایر همسایگان غربی و شمال غربی کشور دارای منافع ژئواستراتژیکی مهم بین‌المللی است (حسین‌پور، ۱۳۸۵: ۲۸). این رقابت‌های راهبردی مربوط به رهبران حکومت‌ها و ستادهای ارتش کشورها است. آنها کمابیش این رقابت‌های دائمی خود را پنهان نگاه می‌دارند و فقط در شرایط بروز بحران یا در لحظه اجرا و حتی پس از اجرای

مخاطبانشان آن‌ها را موضوع مناظره ژئوپلیتیکی بین شهروندان کشور خود یا در سطح بین‌المللی قرار می‌دهند.

امروزه با توجه به وضعیت جدید سیاسی و ژئوپلیتیکی و رقابت قدرت‌ها در منطقه، شاهد به‌وجود آمدن تهدیدهای گسترده‌ای در نواحی مرزی ایران هستیم که نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی را به دنبال داشته است و نگاه امنیتی صرف، سبب تشدید توسعه‌نیافتگی و بازتولید مشکلات امنیتی در آن نواحی شده است.

دغدغه محققان در این پژوهش بر این امر استوار شده که تهدیدهای نواحی مرزی ایران باعث رویکردی امنیتی نسبت به نواحی مرزی شده است؛ بنابراین این پژوهش درصدد احصاء عوامل امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان از منظر ژئواستراتژیک است تا اهتمام مسئولان ذی‌ربط را در ایجاد منطقه و فضای امنیتی آرام و بهبود شرایط آمایشی آن فراهم آورد. در باب اهمیت این پژوهش و به‌اصطلاح حوزه اجباری و یا چرایی مهم بودن آن، می‌توان به از قوه به فعل درآوردن منویات و تأکیدات مقام‌های ولایت (مدظله‌العالی) در شناسایی عوامل آسیب‌پذیری تأمین امنیت و زمینه‌رفع عوامل مختل‌کننده آن در این‌گونه مناطق و همچنین به تقویت و ایجاد حس همگرایی بیشتر در نواحی مرزی اشاره کرد. از طرفی در صورت شناسایی دقیق و اولویت‌بندی این عوامل، راه برنامه‌ریزی درست و رسیدن به امنیت پایدار هموار می‌شود. در باب ضرورت پژوهش و به‌اصطلاح حوزه سلبی و کارکردهای آن می‌توان به مواردی همچون گُندشدن روند توسعه در ابعاد مختلف به‌واسطه نگاه امنیتی به این مناطق و تحمیل هزینه‌های زیادی به حاکمیت در حوزه امنیتی اشاره کرد و از طرفی ادامه وضعیت کنونی، چالش‌ها و شکاف‌ها را بیشتر خواهد کرد. در همین رابطه تبیین و تحلیل ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان، به‌عنوان هدف اصلی و تعیین اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان است. در همین راستا و هم‌خوان با اهداف، پرسش اصلی پژوهش؛ تحلیل ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان چیست؟ و پرسش فرعی؛ اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان کدام‌اند؟ مورد بررسی قرار گرفته است.

در پیشینه و بخش ادبیات و سوابق پژوهش راجع به آمایش و یا آمایش نواحی مرزی تحقیقات زیادی شامل مقالات، پایان‌نامه‌ها و رسالت متنوعی وجود دارد. در جدول شماره (۱) بیشتر به پژوهش‌های مرتبط با آمایش دفاعی و سطح توسعه‌نیافتگی نواحی مرزی استان کردستان تأکید شده است.

جدول شماره (۱). مطالعات پیشینه داخلی پژوهش.

سال	عنوان	نام محقق	نتایج پژوهش
۱۳۸۸	توسعه و امنیت در آمایش مطوف، شریف. ماهنامه باغ نظر، سال (۶)، شماره (۱۲)	عندلیب، علیرضا؛ که عدم تعادل منطقه‌ای کاهش می‌یابد و ناامنی	توسعه و امنیت در آمایش مطوف، شریف. ماهنامه باغ نظر، سال (۶)، شماره (۱۲)
۱۳۹۰	نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی (ایران)	عزتی، نصرالله؛ حیدری پور، اسفندیار؛ اقبالی، ناصر. فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال (۳)، شماره (۴)	پیوند توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی تجلی خاص می‌یابد و ستون‌های آن به حساب می‌آیند.
۱۳۹۱	توسعه پایدار مناطق مرزی؛ راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها	احمدی، حسن؛ دادجو، روزبه. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان	آمایش سرزمین، پیش‌نیاز برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار است.
۱۳۹۱	تحلیل فضایی نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی	ابراهیم‌زاده، عیسی؛ موسوی، میرنحیف؛ کاظمی-زاده، شمس‌اله. فصلنامه ژئوپلیتیک، سال (۸)، شماره (۱)	الگوی فضایی در ایران به صورت مرکز-پیرامون است و تا زمانی که نابرابری در ایران از میان برداشته نشود، برنامه‌ریزی توسعه انجام نمی‌گیرد.
۱۳۹۲	تحلیل استراتژیک فرصت‌ها و چالش‌ها در توسعه پایدار منطقه مرزی	خیرالدین، رضا؛ رازپور، مهدی. دانش انتظامی کردستان، دوره (۴)، شماره	تدوین برنامه راهبردی توسعه منطقه‌ای که مسائل مربوط به امنیت و دفاع از یک‌سو و توسعه از سوی دیگر را در ارتباط با یکدیگر در نظر بگیرد.

سال	عنوان	نام محقق	نتایج پژوهش
	بانه با تأکید بر تأثیر متقابل امنیت و توسعه مناطق مرزی	(۱۴)	
۱۳۹۴	تحلیل راهبردی مناطق مرزی مورد مطالعه شهرهای مرزی استان کردستان	شاطریان، محسن؛ اشنویی، امیر؛ گنجی پور، محمود. فصلنامه مطالعات شهری، دوره (۳)، شماره (۱۱)	سیاست محرومیت‌زدایی به شیوه کنونی، گسترش شکاف روزافزون میان مناطق مرکزی و مرزی را به دنبال داشته است.
۱۳۹۴	آمایش سرزمین در استان کردستان با رویکرد دفاعی	سیفی لاله، امید. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد به راهنمایی دکتر زهرا پیشگاهی‌فرد، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا	بلا بردن توسعه انسانی در سطح استان کردستان می‌تواند ضریب امنیت را بالا ببرد و پدیده قاچاق و رفت‌وآمد گروه تروریستی پژاک را کاهش دهد. گردشگری در استان می‌تواند کمک زیادی به بهبود وضعیت امنیتی در سطح استان داشته باشد.

با توجه به مطالب توصیفی جدول یادشده و پژوهش‌های صورت گرفته، این‌طور استنباط می‌شود که مطالعات متنوعی در راستای منطقه کردستان از لحاظ تحلیل راهبردی، پایداری مناطق مرزی و ... صورت گرفته که بررسی ادبیات موجود در این پیشینه‌ها باعث دانش‌افزایی محققان شده و از طرفی به غنای پژوهش کمک کرده است. نوآوری که این پژوهش به آن اشاره داشته، احصاء عوامل مؤثر با نگاه امنیتی در حوزه ژئواستراتژیک است که از جمله این عوامل می‌توان به آمایش نواحی مرزی استان کردستان، پدیده تروریسم در منطقه و حساسیت انتشار آن در نواحی مرزی، حضور نظامی قدرت‌های جهانی، رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و خلأ قدرت در کشورهای دارای جمعیت کُرد نام برد؛ که در پژوهش‌های انجام شده قبلی کمتر به این مقوله‌ها توجه شده است.

مبانی نظری پژوهش

از مهم‌ترین نیاز جامعه، خواه یک طایفه یا قبیله و خواه یک کشور، تأمین امنیت آن‌ها توسط دولت‌ها است (دارابی، ۱۳۹۶).

وجود بی‌عدالت‌های جغرافیایی و توسعه نامتوازن بخش‌های جغرافیایی کشور ممکن است موجب آسیب به همبستگی ملی شده و منجر به بروز تحرکات واگرایانه به‌ویژه در مناطق قومی و مرزی شود که این مسئله تأثیر سوئی بر امنیت و در نتیجه توسعه کشور

دارد (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱۷-۱۱۵). یکی از مهم‌ترین عواملی که امنیت کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد، وجود نابرابری‌های ژئوپلیتیکی و آمایشی بین مناطق مختلف جغرافیایی آن کشور است که قاعدتاً ایران نیز از این امر مستثنا نیست. در این پژوهش سعی شده با درک ارکان و مؤلفه‌های نوین و رویکردهای مؤثر بر ژئواستراتژیک، نگاه امنیتی تحلیلی مناسبی بر نواحی مرزی کردستان ارائه شود.

در کتاب «ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک» تألیف «جیمز آر. لی» مفهوم ژئوپلیتیک این‌طور بیان شده که ژئوپلیتیک در زبان فارسی از آن به‌عنوان سیاست جغرافیایی یاد می‌شود و به‌عنوان دانشی است که از بطن علوم جغرافیایی و سیاست برخاسته و مسیری طولانی را طی کرده است. این دانش در سه مقطع تاریخی مورد مطالعه قرار می‌گیرد و سپس از دل آن ژئواستراتژی‌های گوناگونی استخراج می‌شود. این سه دوره را ژئوپلیتیک کلاسیک، نوین و فضایی نامیده‌اند. در دوره کلاسیک مفاهیم بنیادین آن همچون مفهوم ژئوپلیتیک و نظریه‌های جهانی، در دوره نوین تأثیر قدرت یکپارچه‌شده آمریکایی و ویژگی‌های نوین آن و در مقطع فضایی شدن ژئوپلیتیک ضمن تعریف جدید به مفاهیمی همچون جامعه‌شبکه‌ای، زمان‌نگاری، قدرت اطلاعاتی، دموکراسی الکترونیک و شهروند جهانی پرداخته شده است. در مجموع نقش راهبردی در این سه فضا مورد توجه قرار گرفته است و از مجموع این راهبردها الگویی در خصوص شرایط ژئوپلیتیک به‌دست می‌آید (آر.لی، ۱۳۸۷).

نقش ایران در منطقه غرب آسیا

کشور ایران دارای بیشترین تعداد همسایه و همچنین بیشترین تعداد استان‌های مرزی است. به‌طوری‌که نصف استان‌های ایران استان‌های مرزی هستند. بیشتر استان‌های مرزی محل زیست اقوام و مذاهب هستند و عقبه جغرافیایی این اقوام و مذاهب در کشورهای همسایه قرار دارد. طول زیاد مرزهای ایران و همچنین تعدد در تعداد همسایگانی با رویکردهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی مختلف نواحی مرزی ایران را تحت تأثیر قرار داده؛ به‌طوری‌که بیشتر منابع و هزینه‌ها در نواحی مرزی صرف ایجاد امنیت شده و لاجرم توسعه فضایی در این نواحی در اولویت قرار گرفته است. در ایران توسعه فضایی دارای تعادل و همسانی نیست. به‌طوری‌که استان‌های مرکزی استان‌هایی برخوردار و استان‌ها حاشیه‌ای و به‌ویژه نوار مرزی در حد پایینی از توسعه قرار دارند.

◇ کردها سومین گروه از اقوام ایرانی به لحاظ جمعیت می‌باشند که در نواحی غرب و شمال‌غرب ایران زندگی می‌کنند (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۰). این گروه از قدیمی‌ترین و اصیل‌ترین اقوام ایرانی هستند که در طول تاریخ در منطقه‌ای که کردستان نامیده می‌شد، ساکن بوده‌اند. این منطقه که هنوز هم محل سکونت این قوم است در تقسیمات سیاسی فعلی به چند بخش تقسیم شده و در محدوده استان‌های مختلفی قرار دارد. کردهای ایران در حال حاضر در استان‌های کردستان، کرمانشاه، ایلام و جنوب آذربایجان غربی زندگی می‌کنند. از حیث مذهبی کردها به دو گروه سنی و شیعه تقسیم می‌شوند. کردهای کردستان غالباً اهل سنت و شافعی مذهب و گروهی اقلیت نیز دارای مذاهب دیگر هستند. کردهای منطقه ایلام عمدتاً شیعه هستند و در کنار آن به مسلک‌های دیگری مانند اهل حق نیز گرایش دارند؛ بنابراین صرف‌نظر از کردهای شیعه‌مذهب، اکثریت کردهای کردستان در مؤلفه مذهب با بخش مذهبی کشور تفاوت دارند. کردها به‌رغم تشابهات فرهنگی بیشتر با بدنه اصلی کشور نسبت به آذری‌ها، برخلاف آن‌ها مشارکت زیادی در عرصه‌های سیاسی و اداری ایران نداشته‌اند؛ بلکه همواره مشکلات عدیده‌ای را فرا راه حکومت‌های حاکم گذاشته‌اند و بخش قابل توجهی از توان حکومت‌ها را متوجه آرام کردن خود کرده‌اند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۲۰-۳۳). در تاریخ ایران، به‌ویژه تاریخ معاصر همواره از آن‌ها به‌عنوان قومیتی بحران‌زا، واگرا و استقلال‌طلب یاد شده است؛ البته این امر تا حد زیادی واقعیت ندارد چراکه تمایلات کردهای ایرانی اولاً جدایی‌طلبانه نیست و ثانیاً تمام مردم کرد را در برنمی‌گیرد، آن‌ها حتی بیش از بقیه ایرانی‌ها خود را ایرانی می‌دانند (کریمی‌پور، ۱۳۸۱: ۱۳۹).

نقش استان کردستان و جامعه کردزبان در حوزه امنیتی

نگاه امنیتی همیشه برای کشورها هزینه‌های هنگفتی داشته است و مانند مسکن عمل کرده و باعث ایجاد حس واگرایی بیشتر در نواحی مرزی شده است. نواحی مرزی استان کردستان با توجه به این‌که از لحاظ قومی-مذهبی با مرکز ایران داری تفاوت هستند؛ لاجرم یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین مرزهای ایران از بُعد امنیتی محسوب می‌شوند. نگاه امنیتی در این مناطق باعث گن شدن روند توسعه در ابعاد مختلف شده است و هزینه‌های زیادی را متحمل حاکمیت در حوزه امنیتی کرده است و ادامه وضعیت کنونی چالش‌ها و شکاف‌ها را بیشتر خواهد کرد. در نتیجه حرکت به‌سوی

امنیت پایدار و درک متقابل امنیت و توسعه از همدیگر، ضرورتی انکارناپذیر است. راه رسیدن به امنیت پایدار و توسعه فضایی در آن مناطق، شناسایی دقیق عوامل مؤثر بر نگاه امنیتی در نواحی مرزی استان کردستان است و در صورت شناسایی دقیق و اولویت‌بندی این عوامل است که راه برنامه‌ریزی درست و رسیدن به امنیت پایدار هموار می‌شود و اهمیت این پژوهش کاملاً مستتر است.

مفاهیم ژئواستراتژی و ژئوپلیتیک

برای مدیریت منابع ملی در روابط بین‌الملل نیاز به تدوین راهبردها و رهنماهایی است که بتواند با کمترین هزینه، بیشترین کارایی را داشته باشد. به همین خاطر در این پژوهش ابتدا ژئواستراتژی و ژئوپلیتیک به دلیل مرتبط بودن با جغرافیا تعریف شده است.

ژئوپلیتیک

واژه «ژئوپلیتیک» برای اولین بار در حدود یک قرن پیش به‌کاررفته و از این رو باوجود سابقه یک‌صد ساله همچنان از حیث تعریف و مرزبندی با سایر علوم محل مناقشه بوده است و متقدمین و متأخرین صاحب‌نظر در این حوزه اندیشه‌ای در مورد یک تعریف کامل و جامع‌ومانع از اصطلاح و مفهوم ژئوپلیتیک به‌دیدگاهی یکسان و توافق کامل دست نیافته‌اند. بااین‌وجود در این پژوهش سعی می‌شود عمده‌ترین و درعین‌حال نزدیک‌ترین تعریف از دید اندیشمندان و متفکران جهان و ایران بیان شود. در فرهنگ «وبستر» در خصوص تعریف ژئوپلیتیک آورده شده که ژئوپلیتیک تأثیر عوامل جغرافیایی، جمعیتی و اقتصادی بر سیاست به‌ویژه سیاست خارجی کشورها است. ژئوپلیتیسین آمریکایی «کوهن»^۱ معتقد است که ژئوپلیتیک مطالعه کاربردی روابط فضای جغرافیایی با سیاست است که تأثیر دوجانبه الگوهای فضایی، اشکال و ساختارها را با عقاید سیاسی و سازمان‌ها مورد مطالعه قرار می‌دهد (کوهن، ۱۹۹۴: ۱۷). «توتایل»^۲، فضاسازی سیاست‌های بین‌المللی به‌وسیله مراکز قدرت و حکومت‌های سلطه‌گر را ژئوپلیتیک می‌داند (توتایل، ۱۹۹۶: ۴۵). درحالی‌که «جان اگنیو» مطالعه تأثیر جغرافیا بر روابط بین‌ملتها را ذکر می‌کند (اگنیو، ۱۹۹۸: ۱۵)؛ محقق برجسته

1 - Cohen

2 - Thuatail

بریتانیایی «پیتر نیلور» نیز مطالعه توزیع جغرافیایی قدرت بین کشورهای جهان به‌ویژه رقابت بین قدرت‌های بزرگ و اصلی را عمده‌ترین وظیفه ژئوپلیتیک می‌داند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۴۱). «گراهام فولر» ژئوپلیتیک را بخشی از یک فن قدیمی می‌داند که در حقیقت کلاسیک خود، بر جغرافیا به‌عنوان عامل تعیین‌کننده رفتار حکومت تأکید می‌کند (فولر، ۱۳۹۳: ۲۷). در بین اندیشمندان و اساتید حوزه سیاسی ایران نیز دیدگاه‌های مهم و قابل توجهی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به‌موارد زیر اشاره کرد: «میرحیدر» معتقد است که شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح بین‌المللی بیان کاملی از ژئوپلیتیک است (میرحیدر و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۱). از طرف دیگر «مجتهدزاده» ضمن بیان این نکته که ژئوپلیتیک مطالعه اثر عوامل جغرافیایی بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی است، جغرافیای سیاسی را مطالعه تأثیر تصمیم‌گیری‌های سیاسی بر محیط جغرافیایی می‌داند؛ درحالی‌که ژئوپلیتیک را غالباً فرامرزی پنداشته و در محدوده بین‌المللی معنا می‌کند که معمولاً سیاست خارجی را مطالعه می‌کند. در این میان «حافظ‌نیا» ژئوپلیتیک را مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست می‌داند. لازم به ذکر است که حافظ‌نیا انسان را موجودی سیاسی می‌داند و معتقد است که انسان با قدرت برای به‌وجود آوردن منزلت شروع به قلمروسازی می‌کند و منابع را در اختیار می‌گیرد. در این دیدگاه موضوع فرو ملی نیز ژئوپلیتیک محسوب می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۴۹). روی هم‌رفته در ژئوپلیتیک رابطه جغرافیا و سیاست و تأثیر عوامل جغرافیایی بر سیاست ملل مطالعه می‌شود. دولت‌ها عموماً با ملاحظه اوضاع جغرافیایی خود سیاست‌گذاری می‌کنند.

ژئواستراتژی

معمولاً ژئواستراتژی را چنین تعریف می‌کنند: «به‌کارگیری راهبرد بر پایه جغرافیا توسط یک دولت» و یا «موقعیت مناسب جغرافیایی که به یک کشور برتری نظامی نسبت به رقیب یا رقبا می‌دهد». به سخن دیگر ژئواستراتژی ترکیبی از عوامل ژئوپلیتیک و راهبردی است که مشخص‌کننده یک حوزه جغرافیایی معین هستند؛ یعنی آن عوامل جغرافیایی که در یک منطقه وجود دارد و قابل استفاده در حوزه استراتژی و ژئوپلیتیک هستند (رفیع، ۱۳۸۷: ۹۵-۱۱۶).

ژئواستراتژیک به بررسی روابط فی‌مابین راهبرد و عناصر جغرافیایی می‌پردازد. عناصر ثابت ژئوپلیتیک (عناصر جغرافیای طبیعی) شالوده ژئواستراتژیک را تشکیل می‌دهد؛ چراکه عناصر طبیعی تأثیر عمیقی در کاربرد ابزار و امکانات دارد. ابزار و امکانات با توجه به شرایط جغرافیایی انتخاب‌شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد. «مطالعه اهمیت محیط به‌طور اساسی در ارتباط با درک مسئله، شامل رفاه اقتصادی یا سیاسی نسبت به دیدگاه بین‌المللی، ژئواستراتژیک خوانده می‌شود». به عبارت دیگر بسیاری از تحلیل‌گران در مورد رابطه بین موقعیت، وسعت سرزمینی و قدرت ملی به تعمیم‌گرایی پرداخته‌اند. این دانش‌پژوهان «ژئواستراتژیک» ارزش و اعتبار فضا را از لحاظ اقتصادی، سیاسی و نظامی مورد ارزیابی قرار می‌دهند و در مورد عملکرد روابط بین‌المللی در ارتباط با رعایت امنیت و مصالح ملی توصیه‌هایی را ارائه می‌کنند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۲۳۲). ژئواستراتژیک عبارت است از مطالعه اثر عوامل راهبردی محیط جغرافیایی، منطقه‌ای و جهانی بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی حکومت‌ها و اثرگذاری‌های متقابل کشورها در ابعاد منطقه‌ای، جهانی و سیاست‌های قدرتی. دکتر «عزت‌الله عزتی» نیز ژئواستراتژیک را این‌چنین تعریف می‌کند: «ژئواستراتژیک در حقیقت علم کشف روابطی است که بین یک راهبرد و محیط جغرافیایی وجود دارد» (عزتی، ۱۳۷۹: ۸). با توجه به مفاهیم یادشده تعریف مختار در این پژوهش از ژئواستراتژیک عبارت است از علم شناخت موقعیت جغرافیایی خود و رقیبان که در راستای آن ژئواستراتژیک را قرائتی فرامرزی تصور کرده و سیاست خارجی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

مناطق مرزی

مناطق مرزی، از نقاط حساس و راهبردی کشور محسوب می‌شوند، طبیعت منزوی و غیرحاصلخیز مناطق مرزی، به‌خصوص در عرصه‌های کوهستانی و بیابانی ایران پیوسته به دلیل فقدان رفاه و نبود انگیزه‌های لازم برای زندگی، زمینه‌ساز مشکلات سیاسی، اقتصادی و امنیتی برای دولت‌های وقت بوده است. این مناطق به لحاظ اقتصادی ضعیف و شکننده خواهند بود؛ زیرا مرزهای ملی و کشوری سبب قطع شدن و حذف مناطق وابسته می‌شوند. البته رشد و رونق فعالیت‌های تجاری در مرزها، تأثیر مثبتی در توسعه این مناطق خواهند داشت (موسوی و همکاران ۱۳۹۵: ۱-۵۹).

آمایش سرزمین را نخستین بار «کلودیوس پتی»، در دهه (۱۹۴۱) ابداع کرد؛ اما بعد به سرعت در فرآیند توسعه، مقبولیت عام یافت به نحوی که امروزه وظیفه تفکر ساماندهی فضایی یا طراحی و ساختاریابی سرزمین هر کشوری بر عهده برنامه‌ریزان ملی است. منظور از آمایش تعیین توان بالقوه و شایستگی اراضی است یا به عبارت دیگر، آمایش فرآیندی است که زیبایی هر نوع استفاده‌ای را برای هر بخشی از سرزمین با توجه به قابلیت‌های آن نشان می‌دهد (اکبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۵-۱۳).

آمایش مناطق مرزی نوعی برنامه‌ریزی است که توسعه را با امنیت و دفاع، از نیازهای مناطق مرزی، در چارچوب شرایطی که مناطق مرزی دارند، به یکدیگر پیوند می‌دهد و راهکاری برای توسعه مناطق مرزی معرفی می‌کند که در آن امنیت و توسعه لازم و ملزوم یکدیگر می‌شود (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۶۲)؛ بنابراین، اگرچه آمایش مناطق مرزی یک نوع فن برنامه‌ریزی است؛ اما خود بر پایه‌های نظری و روش‌شناسی علمی خاصی متکی است که ضمن تحلیل و تفسیر شرایط و ویژگی‌های مناطق مرزی، موانع توسعه و یا امنیت را توأمان در نظر گرفته و برای آن‌ها راه‌حل‌های یکپارچه‌ای ارائه می‌دهد تا اهداف توسعه و امنیت در مناطق مرزی را بر یکدیگر منطبق سازد. می‌توان آمایش را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی-فضایی و «آمایش مناطق مرزی» را نوعی برنامه‌ریزی راهبردی در فضاهای مرزی کشورها دانست (عزتی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۵). مناطق مرزی به نسبت مناطق مرکزی به تبعیت از الگوی نظام سیاسی موجود به صورت مرکز-پیرامون می‌باشند. مناطق مرزی به دلیل شرایط جغرافیایی و سیاسی حاکم بر آن‌ها، ویژگی‌های خاصی دارند که تأثیر مستقیمی بر روند توسعه آن‌ها دارد؛ چنانچه این ویژگی‌ها مورد توجه قرار نگیرند، تأثیری منفی بر روند توسعه و امنیت این مناطق می‌گذارند و به عنوان تهدیدی در برابر توسعه و آمایش آن عمل خواهند کرد. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

- ۱- دوری از مرکز؛ ۲- انزوای جغرافیایی؛ ۳- ناپایداری سکونت و جابجایی مداوم جمعیت؛ ۴- تبادل‌های غیرقانونی مرزی؛ ۵- تفاوت‌های فرهنگی، قومی و مذهبی با مناطق داخلی کشور؛ ۶- ضدیت سیستمی؛ ۷- تهدیدهای خارجی (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸).

از نظر ساختار فضایی نیز، این مناطق علاوه بر ویژگی دوری از مرکز، دارای ویژگی‌های کالبدی خاص مناطق مرزی می‌باشند که در مجموع باعث تشدید گسستگی فضایی و در نتیجه توسعه نیافتگی آن‌ها می‌شوند و در نتیجه هرگونه ساختار فضایی در سطوح و مقیاس‌های مختلف به‌ویژه در ارتباط بین فضاهای مرزی و دیگر نواحی، مستلزم برخورداری از پدیده‌ای بنام مرکزیت است (احمدی و دادجو، ۱۳۹۱: ۶۴). می‌توان خصوصیات زیر را در توسعه مناطق مرزی استنتاج و ارائه کرد:

۱. ابعاد توسعه مناطق مرزی با ابعاد توسعه کشور در هم‌تنیده‌اند؛ به عبارت دیگر، توسعه مناطق مرزی با توسعه ملی از رابطه‌ای متقابل برخوردارند.
۲. مناطق مرزی محل تلاقی برنامه‌های توسعه داخل کشور با برنامه‌های توسعه کشورهای همسایه است؛ به همین منظور تأثیر متقابل این برنامه‌ها بر یکدیگر که می‌توان منفی (تهدید) و یا مثبت (فرصت) تلقی شوند، باید هم‌زمان مدنظر قرار گیرند.
۳. مناطق مرزی علاوه بر تأثیرپذیری از شرایط و ویژگی‌های مربوط به کل کشور، متأثر از مسائل و ویژگی‌های خاص مناطق مرزی است.
۴. با توجه به مناطق انسانی، شرایط جغرافیایی و سیاسی مناطق مرزی در فرآیند توسعه ملی می‌توان از طریق طرح سیستمی هماهنگ، برنامه‌ریزی مبتنی بر منابع محلی را در اولویت قرار داد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر به دنبال تحلیل ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان می‌باشد و در مرزهای دانش ژئواستراتژی حرکت می‌کند، بنابراین از نوع کاربردی بوده و چون به صورت نوآورانه به دنبال این است تا موضوعی را در مورد عوامل مؤثر بر نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی پیدا کند، از نوع توسعه‌ای است. از طرفی رویکرد پژوهش کمی- کیفی با روش پیمایشی است. از آنجایی که اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان در این پژوهش مدنظر است، به بررسی اسناد مکتوب با روش کتابخانه‌ای (به طوری که ابتدا با این روش

ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان 113
شخص‌های ژئواستراتژی استخراج) پرداخته و سپس این شاخص‌ها به صورت روش میدانی و با استفاده از ابزار پرسشنامه‌ای^۱ در اختیار حجم نمونه قرار داده شده‌اند.

فرمول حجم نمونه آماری از طریق حجم جامعه آماری نامحدود استفاده شده است (رابطه شماره ۱).

رابطه شماره (۱):

$$n = \frac{Z_{\frac{\alpha}{2}}^2 \times P \times q}{d^2}$$

در این فرمول؛ حرف P میزان تخمین نسبت عناصری از جامعه آماری هستند که دارای یک ویژگی مورد نظرند؛ به عبارت دیگر، نسبت موفقیت‌ها در نمونه (احتمال موفقیت در همه آزمایش است). حرف q که به احتمال شکست در همه آزمایش اشاره دارد از تفاضل $(1-q)$ به دست می‌آید. برای متغیرهای کیفی در فرمول انتخاب حجم نمونه که در بالا به آن اشاره شد، میزان p و q با روش نسبت عدم موفقیت مجهول در جامعه آماری $p=(1-q)=(0/3)$ و نسبت موفقیت مجهول در جامعه آماری $P=(0/7)$ با هم قرار داده شده‌اند.

d یا همان e که درصد خطا یا اشتباه نمونه‌گیری نیز به آن گفته می‌شود؛ این عدد متناسب با مقدار میانگین متغیر پژوهش انتخاب می‌شود و در این پژوهش این مقدار برابر با $(0/08)$ می‌باشد.

حجم نمونه با واریانس نامعلوم (384) نفر از طریق اندازه نمونه با استفاده از فرمول حجم جامعه نامحدود (حسینی، ۱۳۸۲: ۱۴) احصا شده است.

میزان خطا α ضریب اطمینان $(5\%) = Z_{\alpha}$ رابطه شماره (۲):

1- همچنین در لابه‌لای کار از روش‌های مشاهده غیرمستقیم و شبکه‌های اجتماعی و تلگرامی هم برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شده است. با در نظر گرفتن گسترش روزافزون کاربران کانال‌ها در فضای مجازی، می‌توان از آن به عنوان یک منبع مهم برای گردآوری اطلاعات به ارزان‌ترین طریق ممکن یاد کرد؛ البته باید توجه داشت که اطلاعاتی که در فضای مجازی و خصوصاً شبکه‌های اجتماعی مجازی همچون فیس‌بوک، تلگرام و اینستاگرام به اشتراک گذاشته می‌شود، نمی‌تواند به عنوان سند معتبر تلقی شود؛ حتی نمی‌توان راجع به درستی یا نادرستی آن اطلاعات مطمئن بود؛ ولی خصوصیت جالب توجهی که این شبکه دارد این است که اخبار و اطلاعات آن در هر لحظه ویرایش و پالایش می‌شوند و حتی از اخبار و اطلاعات نادرست آن نیز می‌توان برای تحلیل‌ها و پیش‌بینی‌ها کمک گرفت. گردآوری اطلاعات پژوهش از آغاز تا پایان پژوهش استمرار داشته است و محقق به طور مستمر به رصد کردن تغییرات و وقایع منطقه مورد مطالعه پرداخته است.

$$Z_{\frac{\alpha}{2}} = Z_{\dots 25} = (1,96)$$

رابطه شماره (۴):

$$P = (0,7)$$

رابطه شماره (۵):

$$q = (1 - p) = (0,3)$$

رابطه شماره (۶):

$$d = Z_{\frac{\alpha}{2}} \cdot \sqrt{\frac{pq}{N}} = (0,09)$$

پرسشنامه مورداستفاده محققان از نوع حضوری در قالب طیف لیکرت است. به این ترتیب که پس از بررسی مطالعات کتابخانه‌ای و پیشینه پژوهش، مطالعات میدانی پرسشنامه و همچنین نظرخواهی از اساتید و صاحب نظران، پرسش‌های غیرمعتبر حذف و با لحاظ کردن (۵) گویه ساختاریافته نسبت به ارسال آن به جامعه حجم نمونه فرآیند پرسشنامه شکل گرفت. در این پژوهش برای سنجش پایایی از روش آلفای کرونباخ^۱ استفاده شده است. این ضریب با استفاده از نرم افزار «اس پی اس اس»^۲ سنجیده شده و از آنجا که ضریب آلفا با استفاده از فرمول زیر^۳، برابر (۰/۸۷۲) است که نشانگر پایایی ابزار اندازه‌گیری است.

رابطه شماره (۷):

$$\alpha = \left(\frac{k}{k-1} \right) \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^k S_i^2}{S^2} \right)$$

1- Cronbach's Coefficient Alpha

2- SPSS

3- که در آن k تعداد گویه‌ها، واریانس جمع نمره‌های هر پاسخگو و واریانس نمره‌های مربوط به گویه شماره i ام است که حد استاندارد (۰/۷) است.

◇ نمونه‌گیری در چهار شهرستان مرزی استان کردستان یعنی سفز، بانه، مریوان و سروآباد بوده است و جامعه آماری شامل کلیه کارشناسان اجرایی در ادارات و سازمان‌ها مانند فرمانداری‌ها، بخش‌داری‌ها، آموزش و پرورش، کادری‌های نیروی انتظامی، شهرداری‌ها و ... و همچنین کارشناسان دانشگاهی در رشته‌های مرتبط با موضوع پژوهش بوده است. همان‌طور که در بالا توضیح داده شد از فرمول حجم جامعه نامحدود استفاده شد^۱.

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های نمونه آماری: قبل از بررسی نتایج پرسش‌های پژوهش، لازم بود پرسش‌های جانبی و حاشیه‌ای پرسشنامه تشریح و ترکیب پاسخ‌دهندگان بیان شود. خصوصیات فردی پاسخگویان در چهار قسمت شامل سن، جنسیت، سطح تحصیلات و اشتغال تنظیم شد و در راستای تأیید یا رد الگوی کتابخانه‌ای ترسیم‌شده، به طراحی پرسشنامه و انجام پیمایش پرداخته شد. بر مبنای پرسشنامه طراحی‌شده، پرسش‌ها مربوط به پاسخ‌دهندگان از (۴) منظر تفکیک جنسیت، گروه سنی، تفکیک میزان تحصیلات و تفکیک شغل و فعالیت مورد بررسی قرار گرفت که فراوانی موارد مذکور در جدول‌های بعدی آمده است.

گروه سنی پاسخ‌دهندگان: همان‌طور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود؛ گروه سنی مربوط به پاسخ‌دهندگان پرسشنامه از (۲۵ تا ۶۵) سال بوده است که به تفکیک در گروه‌های سنی (۲۵ تا ۳۵)، (۳۶ تا ۴۶) و (۴۷ تا ۶۵) ساله قرار گرفته‌اند و بیشترین نمونه آماری در گروه سنی (۲۵ تا ۳۵) و کمترین نمونه آماری در گروه سنی (۴۷ تا ۶۵) ساله قرار دارند.

جدول شماره (۲). گروه‌های سنی پاسخ‌دهندگان.

گروه سنی	فراوانی	درصد
۲۵-۳۵	۱۵۶	۴۰٫۶۲
۳۶-۴۶	۱۳۸	۳۵٫۹۳
۴۷-۶۵	۹۰	۲۳٫۴۳
کل	۳۸۴	۱۰۰

1- $Z =$ مقدار متغیر نرمال واحد استاندارد که در سطح اطمینان (۹۵) درصد برابر (۱۰۹۶) است و $P =$ مقدار نسبت صفت موجود در جامعه است، اگر در اختیار نباشد می‌توان آن را (۰۰۵) در نظر گرفت و $q =$ درصد افرادی که فاقد آن صفت در جامعه هستند ($q = 1 - p$) و $d =$ مقدار اشتباه مجاز.
 $284n = (z^2pq)/(d^2) = 1096 \cdot z = 0.05, p = q = 0.005d$

جنسیت پاسخ دهندگان: همان طور که در جدول زیر نشان داده شده است، تفکیک جنسی پاسخ دهندگان بدین صورت است که (۶۳،۳۶) درصد مربوط به مردها و (۳۶،۴۵) درصد مربوط به زن‌ها است. با توجه به موضوع پژوهش و ارتباط بیشتر آن به حوزه کاری آقایان، بیشتر پاسخ دهندگان را از نظر جنسیت مردها تشکیل داده است.

جدول شماره (۳). جنسیت پاسخ دهندگان.

جنسیت	فراوانی	درصد
مرد	۲۴۴	۶۳،۵۴
زن	۱۴۰	۳۶،۴۵
کل	۳۸۴	۱۰۰

نوع فعالیت پاسخ دهندگان: با توجه به موضوع پژوهش از دو گونه افراد جامعه نمونه در پاسخ دهی به پرسشنامه کمک گرفته شده است. گونه اول، نخبگان محلی و دانشجویان در سطح تحصیلات عالی و همچنین مدیران و کارشناسان اجرایی در نهادها و سازمان‌های مرتبط به عنوان گونه دوم مورد پیمایش قرار گرفته‌اند. همان طور که در جدول زیر تشریح شده است (۵۵) درصد نخبگان و (۴۵) درصد از پاسخ دهندگان را کارشناسان اجرایی تشکیل داده‌اند.

جدول شماره (۴). فعالیت پاسخ دهندگان.

درصد	فراوانی	متغیر
۴۴،۷۹	۱۷۲	کارشناس اجرایی
۵۵،۲	۲۱۲	نخبه دانشگاهی
۱۰۰	۳۸۴	کل

پاسخ دهندگان بر حسب میزان تحصیلات: در جدول زیر پاسخ دهندگان بر حسب میزان تحصیلات دانشگاهی در سه مقطع لیسانس، فوق لیسانس و دکتری تفکیک شده‌اند. فراوانی هر یک از مقاطع در جدول زیر قابل مشاهده است؛ به طوری که بیشتر پاسخ دهندگان را افرادی با تحصیلات فوق لیسانس و سپس لیسانس که بیشتر مربوط به کارشناسان اجرایی هستند و سپس افراد با تحصیلات دکتری تشکیل می‌دهند.

سطح سواد	فراوانی	درصد
لیسانس	۱۶۶	۳۷،۷۶
فوق لیسانس	۱۴۵	۴۳،۲۲
دکتری	۷۳	۱۹،۰۰۱
کل	۳۸۴	۱۰۰

در پاسخ به پرسش‌ها، پرسش اصلی پژوهش؛ تحلیل ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان چیست؟ و پرسش فرعی؛ اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان کدام‌اند؟ در نخستین گام با انجام مطالعات اکتشافی-کتابخانه‌ای و بحث‌های لازم در ارتباط با ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان، بر اساس اهمیت آن‌ها در کمک به درک بهتر ماهیت و چارچوب تحلیلی ژئواستراتژیک این عوامل پرداخته شد. در گام بعدی پس از تعیین تأیید نظر خبرگان، پرسشنامه‌ای با (۵) گویه ساختاریافته شکل گرفت و سپس نسبت به ارسال آن به جامعه حجم نمونه به‌منظور طی فرآیند پرسشنامه اقدام شد.

محاسبات گویه‌های مربوط به شاخص ژئواستراتژیک

جدول شماره (۶). پرسشنامه مربوط به شاخص ژئواستراتژیک.

ردیف	گویه‌های ژئواستراتژیک	نمره
۱	موقعیت جدید کردها در منطقه بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.	۵ ۴ ۳ ۲ ۱
۲	حضور قدرت‌های جهانی در مرزهای غربی ایران در آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.	۵ ۴ ۳ ۲ ۱
۳	رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا در آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.	۵ ۴ ۳ ۲ ۱
۴	خلأ قدرت در کشورهای همسایه ایران (عراق و سوریه) در نزدیکی مرزهای استان کردستان بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.	۵ ۴ ۳ ۲ ۱
۵	پدیده تروریسم در منطقه بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.	۵ ۴ ۳ ۲ ۱

موقعیت جدید گردها در منطقه بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.				
موقعیت جدید گردها	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
خیلی کم	۱۳	۳,۲	۳,۴	۳,۴
کم	۶۵	۱۶	۱۶,۹	۲۰,۳
متوسط	۱۵۵	۳۸,۲	۴۰,۴	۶۰,۷
زیاد	۹۸	۲۴,۱	۲۵,۵	۸۶,۲
خیلی زیاد	۵۲	۱۲,۰۸	۱۳,۵	۱۰۰,۰۰
جمع	۳۸۴	۹۴,۶	۱۰۰,۰۰	
از دست رفته	سامانه	۲۲	۵,۴	
جمع بندی		۱۰۰,۰۰		

با توجه به نتایج پرسشنامه (۹۸) نفر گزینه زیاد و (۵۲) نفر گزینه خیلی زیاد را در ارتباط با گویه موقعیت جدید گردها در منطقه انتخاب کرده‌اند؛ بنابراین این گویه اثرات زیادی بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان ایفا کرده است.

جدول شماره (۸). گویه حضور قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای استان کردستان.

حضور قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای غربی ایران در آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.				
موقعیت جدید گردها	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
خیلی کم	۳۹	۹,۶	۱۰,۲	۱۰,۲
کم	۱۵۱	۳۷,۲	۳۹,۳	۴۹,۵
متوسط	۱۱۹	۲۹,۳	۳۱	۸۰,۵
زیاد	۴۴	۱۰,۸	۱۱,۵	۹۱,۹
خیلی زیاد	۳۱	۷,۶	۸,۱	۱۰۰,۰۰
جمع	۳۸۴	۹۴,۶	۱۰۰,۰۰	
از دست رفته	سامانه	۲۲	۵,۴	
جمع بندی		۱۰۰,۰۰		

نتایج پاسخ‌نامه‌ها در این گویه مربوط به حضور قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای غربی نشان‌دهنده اثرات متوسط به پایین آن بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی است. به طوری که (۱۱۹) نفر گزینه متوسط و (۱۵۱) نفر گزینه کم را انتخاب کرده‌اند.

رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا در آمایش نواحی مرزی استان کردستان مؤثر است.				
رقابت قدرت‌های منطقه‌ای	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
خیلی کم	۲۵	۶،۲	۶،۵	۶،۵
کم	۱۷۷	۴۳،۶	۴۶،۱	۵۲،۶
متوسط	۷۹	۱۹،۵	۲۰،۶	۷۳،۲
زیاد	۵۵	۱۳،۵	۱۴،۳	۸۷،۵
خیلی زیاد	۴۸	۱۱،۸	۱۲،۵	۱۰۰،۰۰
جمع	۳۸۴	۹۴،۶	۱۰۰،۰۰	
از دست رفته	سامانه	۲۲	۵،۴	
جمع بندی		۱۰۰،۰۰		

نتایج پرسشنامه‌ها در این گویه مربوط به رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا، مبین اثر متوسط آن بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان است. به طوری که (۵۵) نفر گزینه زیاد و (۷۹) نفر گزینه متوسط و همچنین (۱۷۷) نفر گزینه کم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره (۱۰). گویه خلأ قدرت در کشورهای نزدیک به نواحی مرزی استان کردستان (عراق و سوریه).

خلأ قدرت در کشورهای نزدیک به نواحی مرزی استان کردستان (عراق و سوریه) بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان مؤثر است.				
خلأ قدرت در کشورهای همسایه	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
خیلی کم	۵۰	۱۲،۳	۱۳	۱۳
کم	۲۰۰	۴۹،۳	۵۲،۱	۶۵،۱
متوسط	۵۹	۱۴،۵	۱۵،۴	۸۰،۵
زیاد	۴۳	۱۰،۶	۱۱،۲	۹۱،۷
خیلی زیاد	۳۲	۷،۹	۸،۳	۱۰۰،۰۰
جمع	۳۸۴	۹۴،۶	۱۰۰،۰۰	
از دست رفته	سامانه	۲۲	۵،۴	
جمع بندی		۱۰۰،۰۰		

همان‌طور که در جدول نشان داده شده است گویه خلأ قدرت در کشورهای نزدیک به نواحی مرزی استان کردستان تأثیر کمی بر نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی

استان کردستان داشته است. به طوری که (۱۰۰) نفر گزینه کم و (۵۰) نفر گزینه خیلی کم را انتخاب کرده‌اند.

جدول شماره (۱۱). گویه پدیده تروریسم در منطقه.

پدیده تروریسم در نزدیکی مرزهای استان کردستان بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان مؤثر است.				
پدیده تروریسم در منطقه	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تجمعی
خیلی کم	۹	۲۰۲	۲۰۳	۲۰۳
کم	۱۳۴	۳۳	۳۴۰۹	۳۷۰۲
متوسط	۱۲۱	۲۹۰۸	۳۱۰۵	۶۸۰۸
زیاد	۶۶	۱۶۰۳	۱۷۰۲	۸۵۰۹
خیلی زیاد	۵۴	۱۳۰۳	۱۴۰۱	۱۰۰۰۰
جمع	۳۸۴	۹۴۰۶	۱۰۰۰۰	
از دست رفته	۲۲	۵۰۴		
جمع بندی		۱۰۰۰۰		

نتایج پرسشنامه‌ها در گویه پدیده تروریسم در منطقه نشان‌دهنده اهمیت متوسط آن بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان است. به طوری که گزینه متوسط دارای فراوانی (۱۲۱) نفر است.

محاسبات گویه‌های مربوط به شاخص ژئواستراتژیک

جدول شماره (۱۲). میانگین نمره‌های گویه‌های مربوط به شاخص ژئواستراتژیک.

موقعیت	حضور قدرت‌های رقابت قدرت‌های	خلاً قدرت در	پدیده تروریسم در منطقه
پرسش‌ها جدید کردها	جهانی در مرزهای غربی ایران	منطقه‌ای در غرب آسیا	کشورهای همسایه ایران (عراق و سوریه)
میانگین گویه‌ها	۳۰۴۵	۲۰۷۱	۲۰۹۲
			۲۰۴۳
			۳۰۲۴

ژئواستراتژیک

نمودار شماره (۱). میانگین گویه‌های مربوطه به شاخص ژئواستراتژیک.

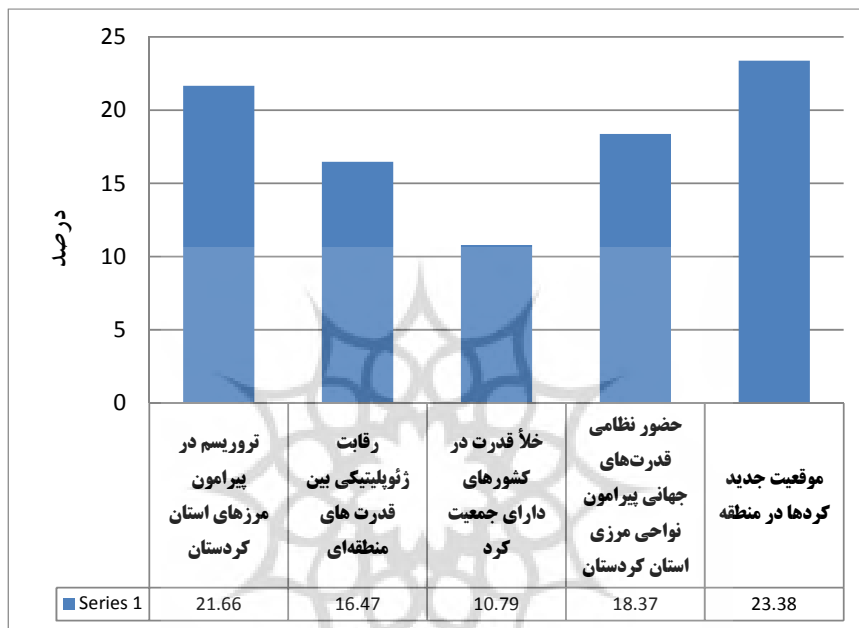
با توجه به نتایج پرسشنامه‌ها در بخش گویه مربوط به شاخص ژئواستراتژیک، درجه اثرگذاری گویه‌ها متفاوت است؛ به طوری که موقعیت جدید کردها در منطقه بیشترین تأثیرگذاری را بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی داشته و سایر گویه‌ها هم به ترتیب بر نگاه امنیتی مؤثر بوده‌اند.

آزمون فرضیه‌های شاخص ژئواستراتژیک

جدول شماره (۱۳). آزمون گویه مربوط به شاخص ژئواستراتژیکی.

آزمون شاخص ژئواستراتژیک					
Test Value = ۳ (وزن استاندارد)					
ژئواستراتژیکی	T	درجه آزادی	Sig. (۲-tailed)	اختلاف با اطمینان ۹۵ درصد	
				میانگین	اختلاف
Upper	Lower				
موقعیت جدید کردها در منطقه	۵,۶۰۲	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۳۱۰	۰,۲۰
حضور قدرتهای جهانی در مرزهای غربی ایران	۵,۸۸۶	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۳۲۰	۰,۴۳
رقابت قدرتهای منطقه‌ای در غرب آسیا	۳,۶۳۴	۳۸۳	۰,۰۰۱	۰,۱۹۸	۰,۳۱
خلا قدرت در کشورهای همسایه ایران (عراق و سوریه)	۹,۳۶۲	۳۸۳	۰,۶۱۴	۱,۰۶۵	۰,۶۱
پدیده تروریسم در منطقه	۱,۰۰۳۵	۳۸۳	۰,۰۰۰	۰,۰۵۷	۰,۰۵

با توجه به «آزمون تی» گرفته شده در بخش مربوط به شاخص ژئواستراتژیک و با توجه به نمره‌های کسب‌شده فرضیه در زیرشاخه مربوط به خلأ قدرت در کشورهای همسایه ایران رد شده است به طوری که خلأ قدرت در کشورهای همسایه غربی ایران بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان بی‌اثر است.

نمودار شماره (۲). درصد اثرگذاری عوامل ژئواستراتژیک بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی.

تفسیر آماری پرسش فرعی؛ اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان کدام‌اند؟

با توجه به نمودار بالا در شاخص ژئواستراتژیک موقعیت جدید کردها و بهبود وضعیت آن‌ها در منطقه اثر زیادی بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان ایفا کرده و در اولویت نخست قرار گرفته است. در اولویت دوم پدیده تروریسم در منطقه و انتشار تروریسم در نواحی مرزی باعث نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده است. در اولویت سوم حضور نظامی قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای استان و در اولویت چهارم رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و در اولویت

ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان 123

پنجم حلاً قدرت در کشورهای دارای جمعیت کُرد سبب نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده‌اند.

در پی پاسخ به پرسش اصلی؛ تحلیل ژئواستراتژیک عوامل اثرگذار امنیتی در آمایش نواحی استان کردستان چیست؟ موارد زیر احصاء شد.

تحلیل رقابت‌های ژئوپلیتیکی بین قدرت‌های منطقه‌ای

غرب آسیا از نظر منابع طبیعی، دسترسی به دریاها و گذرگاه بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا یک استثنا در جهان است و تسلط بر غرب آسیا به‌عنوان «هارتلند انرژی» به معنی تسلط بر جهان در میان قدرت‌های جهانی تفسیر شده است. شرایط منحصر به‌فرد غرب آسیا از بُعد انسانی هم حائز اهمیت است. در غرب آسیا اقوام گوناگون و مذاهب متعدد زندگی می‌کنند و این منطقه همواره محل کشمکش و ستیز بین اقوام و مذاهب گوناگون بوده است. قدرت‌های جهانی نیز از این کشمکش‌ها نهایت استفاده را برده و همواره در راستای اهداف و راهبردهای خود این اقوام و مذاهب را به‌کاربرده و مسبب بسیاری از درگیری‌ها و مشکلات امنیتی در منطقه بوده‌اند. در غرب آسیا چند قدرت منطقه‌ای وجود دارد که همواره سرستیز و رقابت را باهم داشته‌اند. به‌منظور توازن قوا بین قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا و قدرت چانه‌زنی و همچنین رقابت با قدرت رقیب دو راه بیشتر وجود ندارد یا بایستی قدرت خود را با تکیه بر منابع داخلی افزایش داد یا بایستی در راستای تضعیف قدرت رقیب با ایجاد مشکلات امنیتی در داخل کشور رقیب گام برداشت. یکی از عناصر مهم در جهت تضعیف قدرت رقیب به‌کارگیری اقوام و مذاهب در راستای اهداف و راهبردهای خود است. کشور ایران نیز با توجه به دارا بودن اقوام و مذهب متنوع در نواحی مرزی خود در این مورد به‌شدت آسیب‌پذیر است. در نواحی مرزی استان کردستان اقوام کُرد زندگی می‌کنند که از نظر قومی و مذهبی قدرت‌های منطقه‌ای می‌توانند در راستای تضعیف کشور ایران این منطقه را تحت تأثیر خود قرار دهند و معضلات امنیتی را برای کشور ایران به‌عنوان قدرتی منطقه‌ای به وجود بیاورند. مذهب سنی در ایران در اقلیت قرار دارد و کشور عربستان به‌عنوان رهبر جهان اهل تسنن با ادعای ستم بر اقلیت مذهبی مدنظر، سعی کرده تا افرادی را در راستای اهداف خود به کار گیرد. از طرف دیگر رژیم اشغالگر قدس به‌عنوان دشمن و رقیب منطقه‌ای ایران می‌تواند از اقوام، مذاهب و احزاب ضدانقلاب در نواحی مرزی استان

کردستان به منظور تضعیف امنیت ملی ایران استفاده کند. این رقابت‌ها در منطقه بین قدرت‌ها با جمهوری اسلامی ایران باعث احساس تهدید و تشدید نگاه امنیتی در نواحی مرزی استان کردستان می‌شود.

تحلیل خلأ قدرت در محیط پیرامونی ایران

نظام بعثی-سیاسی، اقتدارگرا و سرکوبگر عراق در دوره‌های گذشته مانع از مطرح و آشکار شدن درخواست‌ها و گرایش‌های گروه‌های اجتماعی شده و اکنون بعد از فروپاشی حکومت اقتدارگرای بعث، رهبران شیعیان و کُردها فرصت یافته‌اند تا منافع، هویت و تقاضاهای جوامع خود را نمایندگی کنند و این امر باعث آشکار شدن ناهمخوانی و تناقض‌های بسیاری در اهداف، آرمان‌ها و منافع آن‌ها شده است. از این رو، می‌توان ادعا کرد که روند تحولات عراق در سال‌های اخیر سبب تقویت همگرایی و انسجام بیشتر در برخی جریان‌ها شده است و اینک تعارضات، اختلافات و خشونت‌های بیشتری را در میان برخی دیگر از گروه‌های عراقی ظاهر کرده است. در حال حاضر، منازعات قومی-مذهبی در عراق دو شکل عمده دارد؛ شکل اول، منازعه قومی (کُردی - عربی) است که در قالب اختلافات بین دولت مرکزی و اقلیم کردستان جلوه‌گر شده است و شکل دوم مربوط به اختلافات مذهبی (شیعی-سنی) ناشی از حضور اشغالگران آمریکایی که دربرگیرنده اختلافات عمده گروه‌های شیعی و سنی، از جمله در مورد نحوه تقسیم قدرت در نظام سیاسی جدید، ساختار و عناصر نیروهای نظامی و امنیتی و میزان حضور هرکدام در ساختارهای سیاسی، نظامی و امنیتی می‌باشد؛ به گونه‌ای که تأمین امنیت داخلی به‌عنوان اصلی‌ترین دغدغه مردم عراق و موضوع «اولویت‌دار» نخبگان سیاسی مطرح شده و به سبب ایجاد ساختار حکومتی سهمیه‌ای از سوی آمریکایی‌ها در عراق، این امر باعث گرایش به ایجاد ساختارهای نظامی-امنیتی جدید فرقه‌ای و قومی برای تأمین امنیت شده است. خلأ قدرت در کشور عراق اثرات مخربی بر نواحی مرزی ایران می‌تواند داشته باشد. ترس از سر برآوردن گروه‌های افراطی و تحرکات آن‌ها در عراق باعث تمرکز نظامی و امنیتی ایران در نواحی مرزی با عراق شده است.

سوریه از دیرباز به دلیل موقعیت جغرافیایی خود، محل تلاقی فرهنگ‌ها و آداب و رسوم و ادیان مختلف بوده است. هم‌جواری با ترکیه و در بر گرفتن اقوام و مذاهب متعدد و همچنین ارتباط با لبنان و فلسطین، میعادگاه ادیان الهی، این کشور را به

محلی برای رشد تنوع دینی و فرهنگی تبدیل کرده بود. مناطق کردنشین در شمال و شمال‌شرق و «استان حسکه» نیز از دیرباز در اختیار کردهای سوری قرار داشته است. پس از آغاز درگیری‌ها در سوریه و با طولانی شدن آن‌ها و عدم دستیابی به نتایج، موج دیگری از تلاش‌ها با محوریت گروه‌های جهادی و با رهبری القاعده و ایجاد تشکیلات جبهه النصره اهل الشام، برای درگیری ادامه‌دار با رژیم تا سقوط کامل آن آغاز شد. با فرسایشی شدن نبرد و عدم دستیابی دو طرف به پیروزی‌های چشمگیر، موج سوم با محوریت گروه داعش با هدف یکسره کردن کار، وارد مرحله اقدام شد. نکته مهم اینجاست که با شروع موج دوم نقش قومیت‌ها در بحران سوریه بیش‌ازپیش آشکار شد. گروه‌های مختلف به یارگیری از میان قومیت‌ها روی آورده و گروهی دیگر با استفاده از موقعیت جنگی، اقدام به جنگ‌های قومیتی کردند. این بحران موجب مرزبندی آشکار قومیت‌ها و به‌نوعی مرزبندی داخلی در سوریه شد. تحولات سوریه باعث ایجاد خلأ قدرت در آن کشور شد؛ به‌طوری‌که آن کشور تبدیل به محلی برای کشمکش‌ها و درگیری‌ها در سطح قدرت‌های محلی، منطقه‌ای و جهانی شد و اقوام و مذاهب متعددی از جمله کردها در آن کشور اعلام حضور کردند تا تأثیر عمده‌ای بر پیکره سیاسی آن کشور داشته باشند. کردها در آن کشور با حمایت مستقیم نظامی آمریکا در راستای قلمروسازی و افزایش حوزه نفوذ خود گام برداشتند و موفقیت‌های مهمی را کسب کردند. کردها در سوریه در مبارزه با داعش موفق عمل کردند و توانستند که حمایت قدرت‌های جهانی را به‌رغم مخالفت ترکیه کسب کنند و اتحادیه قومی خود را به‌صورت عملی پیاده کنند. از سوی دیگر ایران به‌عنوان قدرتی منطقه‌ای حضوری فعال در سوریه داشته و موفقیت‌های ژئوپلیتیکی قابل توجهی در این کشور کسب کرده است. افزایش حوزه نفوذ ایران در سوریه باعث شده که کشورهای رقیب ایران نسبت به این موفقیت‌ها حساسیت نشان دهند و آن را در خلاف جهت منافع و اهداف خود ببینند؛ بنابراین نفوذ در نواحی مرزی ایران و ایجاد بحران در نواحی قومی-مذهبی جزئی از برنامه‌های این رقیبان است و ایران با توجه به این واقعیت‌ها در مناطق مرزی به‌طورکلی و استان کردستان به‌طورخاص باید تدابیر امنیتی مناسبی اتخاذ کرده و نگاه امنیتی را با تشریک‌مساعی مردم این منطقه در نواحی مرزی تقویت کند.

هرگونه تداوم حضور نیروهای آمریکا در عراق و سوریه همگام با تقویت ساختارهای سیاسی و نظامی-امنیتی این کشورها، موانع و چالش‌هایی را برای مدیریت و عملکرد بهینه دولت در عراق و سوریه برای حل و فصل چالش‌ها و معضلات این کشورها ایجاد خواهد کرد. تقویت و حمایت از دولت مرکزی عراق از این منظر نیز اهمیت خواهد داشت. این قدرت‌ها به بهانه مبارزه با تروریسم و توجیه‌کردن ظاهری اهداف خود در منطقه غرب آسیا حضور دارند؛ به طوری که کشورهای سوریه، عراق، یمن و ... به محلی امن برای گروه‌های افراطی تبدیل شده‌اند. در این نواحی قدرت‌های جهانی از قبیل آمریکا، اتحادیه اروپا، روسیه و چین حضور دارند و هرکدام با حمایت و به‌کارگیری گروه‌ها، اقوام و مذاهب با همدیگر رقابت می‌کنند. در نزدیکی مرزهای استان کردستان و به‌طور کلی در نواحی مرزی جمهوری اسلامی ایران، حضور این قدرت‌ها به‌عنوان تهدیدی برای تمامیت ارضی و امنیت ملی ایران تفسیر شده و حضور آن‌ها در نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران باعث افزایش هزینه‌های امنیتی برای کشور و همچنین تشدید نگاه امنیتی نسبت به نواحی مرزی و به‌خصوص نواحی مرزی استان کردستان و عدم پیشرفت در توسعه می‌شود.

تحلیل تروریسم در محیط پیرامونی ایران

تروریسم و افراط‌گرایی مذهبی و قومی در منطقه در طول سال‌های اخیر افزایش یافته است و این امر نظم و ثبات سیاسی، اجتماعی و پیشرفت اقتصادی کشورها را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. وهابیت و سلفی‌گری به‌عنوان یک ایدئولوژی مذهبی افراطی منبع عمده گسترش تروریسم و تنش‌های مذهبی است و این ایدئولوژی به‌واسطه آشفتگی کلی منطقه‌ای و برخی ملاحظات سیاسی بازیگران ذینفع فضای گسترده‌تری برای انتشار و تأثیرگذاری پیدا کرده است. ویژگی مهم فعالیت‌های تروریستی در جمهوری اسلامی ایران آن است که این گروه‌ها از سوی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مخالف ایران، از جمله آمریکا، مورد حمایت مالی، سازمانی و تسلیحاتی قرار می‌گیرند و از این منظر تهدیدی جدی برای امنیت ملی محسوب می‌شوند. در پی سقوط صدام در سال (۲۰۰۳) و وضعیت آشفته حاکم بر عراق، تأثیر مسائل عراق بر امنیت ایران افزایش یافته است. عمده تهدید امنیتی مهم و جاری از

جانب این کشور صد ایران، ظهور جریان تکفیری داعش است. نگاهی به حوادث و وقایع دو کشور پاکستان و افغانستان، دو کشور همسایه که درگیر مسائل ضدامنیتی متنوعی هستند، نمایانگر حضور جدی داعش در این دو کشور است؛ حضوری که روزبه‌روز دچار اوضاع پیچیده‌تری می‌شود؛ بنابراین داعش توانسته است به‌صورت فزاینده حضور خود را در مناطق شرقی و غربی هم‌جوار ایران گسترش دهد. در ارتباط با امنیت ایران در حوزه ژئواستراتژی منطقه، نقش و کارکرد عوامل مختلف داخلی در تضمین و تأمین امنیت و ثبات سیاسی-امنیتی از اهمیت بالایی برخوردار است. ایران به‌عنوان کشور دارای تنوع قومی-مذهبی، همیشه از طرف بسیاری از مخالفان نظام جمهوری اسلامی ایران مورد تهدید قرار می‌گیرد. استان‌های مرزی ایران مانند کردستان، سیستان و بلوچستان، خوزستان و کرمانشاه، به دلیل مشکلات اقتصادی، اجتماعی و گرایش‌های مذهبی می‌توانند زمینه‌ای برای ورود تروریسم به‌عنوان یکی از دشمنان شیعه به ایران باشند.

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کشور ایران به لحاظ شکل سرزمین، گستردگی و موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، تهدیدهای قومی و مذهبی و رقابت کشورهای غربی و منطقه‌ای، دارای حساسیت بالایی در مرزهای خود است. به‌ویژه که در مناطق مرزی ایران اقوام و مذاهب مختلفی زندگی می‌کنند. منطقه مورد مطالعه در این پژوهش منطقه‌ای کوهستانی با دره‌های تنگ و کوه‌های فشرده، شیب زیاد و پوشش جنگلی متراکم و نیمه‌متراکم است؛ اما آنچه این منطقه را نسبت به سایر استان‌های تقریباً هم‌جوار و همسایه، فقیر کرده است، نبود منبع انرژی مانند نفت، گاز، خاک رُس و ... است. در کردستان مبنایی برای توسعه منطقه‌ای وجود ندارد و موضوع اشتغال‌زایی از معضلات این منطقه محسوب می‌شود. این عناصر سبب شکل‌گیری نوعی فقر ذاتی در منطقه شده است که به دلیل تفاوت‌های قومی و مذهبی این منطقه و حضور گروه‌های تروریستی قومی مانند کومله، دموکرات در گذشته و پژاک در حال حاضر و گروه‌های افراطی مذهبی این فقر تشدید شده است.

از طرفی، یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده امنیتی یک جامعه، وجود نابرابری‌های آمایشی بین مناطق مختلف جغرافیایی است. این نابرابری‌های توسعه‌ای، شکاف‌های

سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را عمیق‌تر می‌دند. در این بین مناطق مرزی کشور به ویژه در این پژوهش (اقلیم کردستان) و با توجه به بار علمی آن با مشکلات بسیاری از جمله: خالی شدن سکنه، مهاجرت مرزنشینان، جدایی‌گزینی از برنامه‌های توسعه کشور، عدم امنیت پایدار و... مواجه هستند که این امر ضرورت انجام مطالعات علمی و نظم‌بخشی به تصمیم‌گیری از طریق تحلیلی مناسب در چارچوب عوامل اثرگذار امنیتی و برنامه‌های توسعه کارآمد در چارچوب آمایش مناطق مرزی را انکارناپذیر می‌سازد. نواحی مرزی یکی از حساس‌ترین مناطق کشور محسوب می‌شوند و ثبات سیاسی، اقتصادی و امنیتی کشور، متأثر از وضعیت نواحی مرزی است؛ به عبارت دیگر مرزهای ایران آستان تحولات زیادی در بستر تاریخی بوده‌اند و تعدد همسایگان ایران از تحولات مذکور ناشی شده است. در این پژوهش روشن شد که یکی از مشخصه‌های جغرافیای ایران، وجود اقوام و مذاهب در نواحی مرزی کشور است. با توجه به این‌که در تعیین خطوط مرزی ایران چشم‌اندازهای انسانی و قومی مدنظر قرار گرفته نشده است، گروه‌های قومی-مذهبی در نواحی مرزی ایران دارای عقبه جغرافیایی در نواحی مرزی کشورهای همسایه هستند که این وضعیت سبب اهمیت نواحی مرزی ایران و ارتباط آن با امنیت ملی و ثبات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشور شده است و توسعه، امنیت و مدیریت نواحی مرزی کشور همواره دارای اهمیت فراوانی برای دولت‌مردان بوده است. در آمایش نواحی مرزی استان کردستان زیرشاخه‌های فعالیت احزاب ضدانقلاب در نواحی مرزی، تاریخ جنبش‌های کردی، شکل بسیط متمرکز حکمرانی در ایران، عدم به‌کارگیری نخبگان محلی در اداره محلی، مشارکت سیاسی پایین در نواحی مرزی استان و همچنین توسعه نیافتگی سیاسی در ایران بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان نقش‌آفرینی می‌کنند. عامل مربوط به ژئواستراتژیک، زیرشاخه‌های وجود تروریسم در نزدیکی مرزهای استان، رقابت بین قدرت‌های منطقه‌ای در غرب آسیا، حضور نظامی قدرت‌های جهانی در منطقه، خلأ قدرت در کشورهای کُردنشین و همچنین موقعیت جدید کُردها در سایر کشورهای دارای جمعیت کُرد بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی نقش‌آفرینی می‌کنند. شاخص ژئواستراتژیک موقعیت جدید کُردها و بهبود وضعیت آن‌ها در منطقه، اثرات زیادی بر نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان ایفا کرده و در اولویت نخست قرار گرفته است. در اولویت دوم، پدیده

تروریسم در منطقه و انتشار تروریسم در نواحی مرزی، باعث نگاه امنیتی در آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده است. در اولویت سوم، حضور نظامی قدرت‌های جهانی در نزدیکی مرزهای استان و در اولویت چهارم، رقابت ژئوپلیتیکی قدرت‌های منطقه‌ای و در اولویت پنجم خلأ قدرت در کشورهای دارای جمعیت کُرد، سبب نگاه امنیتی نسبت به آمایش نواحی مرزی استان کردستان شده‌اند.

پیشنهادها

- مدیریت بهتر بازارچه‌های مرزی و جلوگیری از تعلق گرفتن سودهای کلان به عده‌ای محدود؛
- توسعه نواحی مرزی استان از طریق بهبود زیرساخت‌های عمرانی با تأکید بر روستاها و شهرهای کوچک؛
- استفاده از پتانسیل‌های گردشگری نواحی مرزی استان کردستان؛
- جایگزینی نگاه آمایشی توسعه و امنیت پایدار به جای نگاه صرف امنیتی با رویکرد سنتی؛
- برخورد با چالش‌هایی مانند تروریسم مذهبی (سلفی) و قومی (مانند پژاک) با رویکرد امنیت پایدار و در اثر ایجاد توسعه پایدار در نتیجه طرح جامع آمایش منطقه؛
- توجه خاص در برنامه‌ریزی آمایش سرزمین منطقه مورد مطالعه به دلیل بافت قومی و مذهبی خاص و چالش‌هایی مانند تروریسم و نیز به دلیل مرزی بودن.

- آر.لی، جیمز (۱۳۹۲). ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک؛ مترجمان، قدیری، حجت‌الله؛ بیگلو، مهدی. تهران: مرکز آموزشی و پژوهشی شهید صیاد شیرازی.
- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ موسوی، میرنجف؛ کاظمی‌زاده، شمس‌الله (۱۳۹۰). تحلیل فضای نابرابری‌های منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مرکزی ایران. فصلنامه ژئوپلیتیک، شماره (۱)، ص (۲۱۴-۲۳۵).
- احمدی، حسن؛ دادجو، روزبه (۱۳۹۱). توسعه پایدار مناطق مرزی؛ راهبرد اساسی حفظ امنیت مرزها. همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- اکبری، یونس؛ ایمانی‌جاجرمی، حسین؛ رستمعلی‌زاده، ولی‌اله (۱۳۹۵). تحلیل و بررسی موانع آمایش سرزمین در ایران. فصلنامه علمی-ترویجی سیاست‌نامه علم و فناوری، دوره (۶)، شماره (۳)، ص (۵-۱۳).
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۹۶). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. تهران: پاپلی.
- حافظنیا، محمدرضا (۱۳۸۵). تأثیر خودگردانی کردهای شمال عراق بر کشورهای همسایه. پژوهش‌های جغرافیایی، دوره (۲۱)، شماره (۴).
- حافظنیا، محمدرضا؛ کاویانی‌راد، مراد (۱۳۹۲). افق‌های جدید در سیاسی. تهران: سمت.
- حسین‌پور پویان، رضا (۱۳۸۵). تحلیل و بررسی همپوشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تعامل با جمهوری آذربایجان با واقعیت‌های ژئوپلیتیک. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- دارابی، علی (۱۳۹۲). در دفاع از امنیت ملی و تمامیت ارضی. گروه سیاسی الف، (۱۳۹۶/۷/۱۱)، کد خبر (۳۹۶۰۷۱۱۲۶۷).
- رفیع، حسین (۱۳۸۷). تحلیل استقلال کردستان عراق. فصلنامه علمی پژوهشی وزارت علوم، شماره (۷).
- عزتی، نصرت‌الله و دیگران (۱۳۹۰). نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی؛ مورد مطالعه: مناطق مرزی ایران. فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال (۳)، شماره (۴).
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۷۹). ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم. تهران: سمت.
- عندلیب، علیرضا؛ مطوف، شریف (۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران. ماهنامه باغ نظر، سال (۶)، شماره (۱۲).

- فولر، گراهام (۱۳۹۳). ژئوپلیتیک ایران، قبله عالم. ترجمه؛ عباس مخبردزفولی. تهران: نشر مرکز.
- موسوی، میرنجف؛ ویسیان، محمد؛ خلیفی پور، حکیمه (۱۳۹۵). اولویت‌بندی راهبردهای امنیت پایدار در آمایش مناطق مرزی مورد مطالعه: استان کردستان. مجله پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، سال (۱)، شماره (۲).
- میرحیدر، دره؛ راستی، عمران؛ میر احمدی، فاطمه سادات (۱۳۹۲). مبانی جغرافیای سیاسی. تهران: سمت.
- Agnew, john. (1998) Geopolitics, Encyclopedia- Encarta, C.D.
- Cohen, saul.B. (1994). Geopolitics in the new world era. Chapter 2 from reordring the world, edited by: george j. demko and william b. wood. Usa: westview press.
- Hataminejad, Hosein & Hoseini, Seyed Mohamad (2010), The place and role of geography in the land
- Logistic, Journal of Teaching Geography, Vol 25 [In Persian].
- Tuathail, Gearoid. (1996) critical Geography, London: Rutledge.

پښتو ښکته علمون انساني و مطالعات فرېښتې
پرتال جامع علمون انساني